

Nikomedialı Arrianus Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of Arrianus of Nicomedia

Günay KARAHAN¹

Özet

Arrianus, MS 86 yılında Nikomedia’da doğmuştur. Roma vatandaşıdır; fakat Yunan kültürünün içinde yetişen bir tarihçidir. Bir süre Atina’da yüksek mahkeme yargıçlığı yaptıktan sonra yaklaşık olarak MS 180 yılında aynı zamanda emekliliğini geçirdiği Atina’da ölmüştür. Yaşadığı sürece tarih yazıcısı, devlet adamlığı, komutanlık gibi önemli sıfatları olmuştur. Büyük İskender’in siyasi faaliyetlerini kaleme aldığı *Anabasis’in* ardından *Büyük İskender Sonrası Olaylar* gibi önemli eserleri olmuştur. İsminin en çok beraber anıldığı tarihi şahsiyet Roma imparatoru Hadrianus’dur. Hadrianus, Arrianus’u Cappadocia eyalet yöneticiliğinden, Syria eyalet yöneticiliğine terfi ettirmiştir.

Bu çalışmada Arrianus’un yazınsal hayatı, bazı eserleri ve Roma dönemine ait tarihi notları ele alınmıştır. Arrianus arkasında birçok eser bırakmıştır. Roma dönemi askeri düzeni ve giyimi konusunda verdiği bilgilerden dolayı *Tactica*; Arrianus’un eserleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Eserlerinin bazıları ya tamamlanmamış, yarım ya da kayıptır. Kayıp olanların varlığını diğer antik yazarların çalışmalarından öğrenmekteyiz.

Anahtar Sözcükler: Arrianus, Alan’lar, Hadrianus, Büyük İskender, Nikomedia.

---

¹ Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi, e-posta: gunay.karahan@kocaeli.edu.tr

Abstract

Arrian was born in 86 AD in Nicomedia. Although a Roman citizen, the historian Arrian was given a Greek cultural upbringing. For a while, he worked as an *archon* in Athens, where he would later spend his retirement, before passing away in Athens in around 180 AD. He served in very important positions, such as historian, commander, statesman and *archon*. In *Anabasis*, he chronicled Alexander the Great's political activities and later he wrote *Events after Alexander's Death (History of Successors)*. Arrian's name is mostly associated with Hadrian, since it was this emperor who promoted Arrian from the position of legate of Cappadocia to governor of Syria.

This study examines Arrian's works, with a focus on his literary activities and his notes on the history of the Roman period. Among the numerous works that Arrian left behind, of particular importance is the book *Tactica*, which comprises abundant data about the Roman military system and clothing, thus offering great insight into the archaeology of the Roman world. Other books by Arrian are either incomplete or lost, and we know about the latter only from references of other ancient writers.

Keywords: Arrianus, The Alans, Hadrianus, Alexander The Great, Nicomedia.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Nikomedia'lı tarihçi Arrianus'u ve eserlerini tanıtmak; eserlerini, Roma tarihine verdiği katkılar üzerinden değerlendirmektir. Arrianus'un yaşadığı dönemde Roma yönetimi sırasında gerçekleşen seferler, galibiyetler gibi tarihi olayların aydınlatılmasında kendisinin ve modern araştırmacıların eserlerinden yararlanılmıştır. Örneğin; Alanlar olarak bilinen kavmin Arrianus komutanlığında bastırılmasının tarihsel arka planı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Bu konu üzerine çalışan araştırmacılardan yararlanılarak az da olsa bir çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır.

Arrianus'un sadece tarih yazıcılığı yapmadığını önemli birçok görevde bulunduğunu bilmekteyiz. Araştırmacılar bu görevleri yerine getirdiği dönemler ve eserlerini kaleme aldığı tarihler konusunu hala tartışmaktadırlar. Bu tartışmaları değerlendirerek Arrianus'un eserleri konusunda doğru bir kronoloji oluşturmaya çalışılmıştır. Tabi ki bu kronoloji Arrianus'un ulaşabildiğimiz eserleri üzerinden yapılmıştır. Çünkü eserlerin bazıları tamamlanmamış yarım ya da kayıptır. Kayıp olan eslere kendisinden sonra yaşamış olan antik yazarların eserlerinden yararlanarak ulaşmaktayız. Hatta çağdaşı Nicaea'lı Cassius Dio'dan Alanlar konusunda Arrianus'un bahsetmediği daha doğrusu eserlerinde yer vermediği olaylara ulaşmaktayız.

1. Arrianus Kimdir?

Arrianus MS 86 yılında Nikomedia'da doğmuştur. Kendisinin hem Yunan hem de Romalı olduğu bilinmekteydi. Arrianus'un aktif bir şekilde çalışmalar yaptığı dönemin ise Hadrianus, Antoninus Pius ve Marcus Aurelius'un hükümdarlık yıllarına denk geldiği kaynaklarda yazılmıştır. Hadrianus zamanında aktif olduğu bilinen Arrianus bu imparator tarafından Cappadocia eyaletine vali olarak atanmıştır. Bu görevi MS 131 yılından MS 137 yılına kadar yerine getirmiştir. Askeri hizmet yapmış olması onun bu konuda uzman olarak yazmasını sağlamıştır. Bu hizmet bir Yunanlı için alışılmadık bir görevdir. MS 147 yılında Atina'da *Arkhon*'luk yapmıştır. Epiktetus'un öğrencisi olduğundan ustasının ilkeleri konusunda uzman biri olarak onun ders notlarını ve hatıra kitabını (*memorabilia*) kaleme almıştır (Robson, 1967: X).

Bu öğrenciliğinin ardından Atina'ya gitmiş ve orada "Genç Xenophon" takma adını almıştır. Böylelikle Xenophon ile Sokrates'in arasındaki ilişkiye benzer bir ilişkide Epiktetus

ve Arrianus arasında olmuştur. Arrianus, başkaları tarafından Xenophon olarak anıldığı gibi “Cynegeticus²” ve “Periplus” adlı eserlerinde, kendisini “Genç”; Xenophon’u “Yaşlı Xenophon”³ olarak ayırmıştır. İmparator Hadrianus Atina’da kaldığı süre boyunca Arrianus ile arkadaş olmuştur. Vespasian ve Titus’un imparatorluğa ait bir sülale ismi olan “Flavius” u Yahudi tarihçi Josephus’a verdikleri durum gibi, Arrianus’un da efendisine Roma’ya kadar eşlik etmesi sonucunda Arrianus’a “Flavius” ismi Hadrian tarafından verilmiştir. Photius’un bilgilendirmesine göre, Arrianus Roma’da seçkin bir kariyere sahipti. Çeşitli siyasi makamlara gelmiştir ve sonunda İmparator Antoninus Pius’un dönemi sırasında konsüllüğün en yüksek makamına ulaşmıştır. Marcus Aurelius tahta çıktığında ise Arrianus kendi özel hayatına ve yurdu olan Nikomedia’ya geri dönmüştür. Orada Demeter ve Persephone’nin rahibi olarak görevlendirilmiştir (Chinnock, 1889: 1-2). Marcus Aurelius döneminde (Chinnock, 1889: 2), muhtemelen MS 180 yılında ölmüştür (Robson, 1967: X).

2. Arrianus Hakkındaki Tartışmalı Konular

Arrianus, Büyük İskender’den dolayı Yunan kültürünü benimsemişti. Diğer bir taraftan bakıldığında bölgede var olan yeni egemen gücün Romalılar olması dolayısı ile de Romalıdır. Yunan ve Roma egemenliğinin tarihsel süreçte Greko-Roman kültürü adı altında birleşmesi sonucunda Arrianus’un düşünceleri ve yazıları bu kültürden büyük bir oranda etkilenmiştir. Arrianus’un doğumundan ölümüne kadar olan; askeri kariyeri, filozof ve devlet memuru olduğu zaman ile ilgili ya da çalışmalarının tarihleri konusunda kesin diyebileceğimiz bilgilere sahip değiliz. Bütün bu bilgiler hala tartışma konusudur⁴. Arrianus hakkında edindiğimiz bilgilerin çoğu kendine ait yazılarından; fakat küçük bir kısmı da Arrianus’un tarihi biyografisini yazan diğer tarihçilerin çalışmalarında var olan kanıtlardan gelmektedir (Freewalt, 2013: 1).

Arrianus’un ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmezken Syme Arrian’ın doğum yılı hakkında MS 85 yılından MS 95 yılları arasında çeşitli söylentiler olduğunu; fakat bu aralığın dışında daha ileri bir dönemde olmasının mantıksız olduğunu söylemektedir (Syme, 1982: 210).

² **Arrian**, *Arrian on Coursing: The Cynegeticus of the Younger Xenophon* (Çev: W. Dansey), 1831, London: J. Bohn, 74.

³ **Arrian**, *Arrian’s Voyage Round the Euxine Sea* (Çev: W. Falconer), (1805), S. Collingwood, Printer, Oxford. 19.

⁴ **Syme R.** 1982, “The Career of Arrian”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 86, 210.

Büyük ihtimalle Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un hüküm yılları dolayısı ile MS 160 yılının sonlarına kadar yaşamıştır (Syme, 1982: 210). Arrianus'un Nikomedia'da doğduğu kesindir ve ailesinin birçok kuşaktan itibaren Romalı olduğu bilinmektedir. Böylelikle aristokratik bir aileden gelmiş olduğunu söylemek mümkündür. İyi eğitilidir ve avlanmayı öğrenmiştir (Bosworth, 1988: 17). Bithynia'nın bir Roma eyaleti olduğu yıllarda doğduğundan, doğuştan Roma vatandaşıdır (Syme, 1982: 184). Bunun yanında bölgenin kültürü Roma'dan çok, Yunan kültürünün, doğu-batı sentezli Hellenistik kültürünün etkisinde, olması nedeniyle Arrianus tam anlamıyla "Greko-Roma" bir yapıya sahip olmuştur. (Freewalt, 2013: 2). Dolayısıyla aslında Hellenistik kültürün baskın olarak yaşandığı bir coğrafyanın içinde doğmuştur.

Tartışmalı olan tarihler konusunda Arrianus'un askeri hizmette bulunduğu yılları da dâhil etmiştik; bunun yanı sıra Epiktetos'dan ayrılıp Traianus döneminde Part savaşı sırasında askeri hizmet verdiği ise kesindir. Sonrasında Hadrianus'a hizmet etmiştir. Traianus döneminde Arrianus, askerleri Caspian (Hazar) Kapılarına yönlendirmişti (Freewalt, 2013: 4). Tam yerinin neresi olduğu tartışma konusu olan alanda, bölgenin yani Caspian (Hazar) Kapılarının topografyasını iki ayrı eserde betimlemiştir. Bunlardan birisi *Alanike Historia* adlı eserinde, diğeri de *Parthica* adlı yapıtının sekizinci kitabındadır (Bosworth, 1983: 266).

Hadrianus yönetimi altındayken Arrianus'un amacı keşif yapmaktır. Bunun üzerine, *Periplus of the Euxine Sea* (Karadeniz'in Etrafında Deniz Yolculuğu) adlı eseri, Hadrianus'u bölge hakkında bilgilendirmek ve imparatoru Kırım'a yapılacak olası bir sefere hazırlamak için yazmış olduğu bilinmektedir (Bosworth, 1977: 219). Arrianus, bu eserinde Xenophon'un bölgede seyahat ettiğini söyleyerek kendisinin bölgeyi ziyaret etmesi ile benzerlik kurmasındaki amaç; aralarındaki ilişkiyi belirtmektir. Arrianus'un aynı zamanda Hadrianus ile olan bağlantısı Hadrianus'un betimlendiği bir heykelini betimlemesinden anlaşılmaktadır. (Falconer, 1805: 1-2).

Betimleme konusunda iyi olduğunu bildiğimiz Arrianus, *Periplus of the Euxine Sea* (Karadeniz'in Etrafında Deniz Yolculuğu) adlı eserinde, yerel nehir sularının renklerinden; şehirlere ve şehir yapılarına kadar her şeyi betimlemiştir. Belirli şehirlerde olan limanları, bunların ne kadar büyüklükte olduklarını tanımlamış ve Hadrianus'a "Gemiler için yol var" diyerek bir sefere olanak sağlayacak gerekli altyapıyı sunmuştur (Falconer, 1805: 19).

Nicaea'lı tarihçi Cassius Dio, Alanların Arrianus'dan korktuklarını belirtmiştir. Bu savaşın konusunun geçtiği *Ectaxis Contra Alanos* (Alanlara Karşı Yapılan Savaş Düzeni)

Arrianus'un belgelenmiş olan en iyi askeri başarısıdır. Bu çalışma Roma ordusunun MS 2. yy dolaylarında yaşadığı olayların belgesi niteliğindedir (Bosworth, 1977: 220, 232)

Arrianus kendisinin Yunan altyapısı ile Roma generali olmasını harmanladığında, *Ectaxis*'de Arrianus'un ordusunun Romalı ordu; fakat "Makedon Nitelikli" olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır. Bu çalışması, Arrianus'un Yunan yazar ve Romalı savaşçı olarak çift yönlü bir rolü olduğunu göstermektedir (Freewalt, 2013: 5). Aslında burada bahsi geçen Yunan altyapısı tarihsel gerçek olarak Hellenistik Kültürü kastetmektedir. Çünkü Arrianus Bithynia Krallığının başkenti olan daha sonrada Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olacak olan Nikomedia'lıdır. Nikomedia hem Hellenistik bir krallık olan Bithynialılar zamanında hem de sonrasında Anadolu'nun Greko-Hellenik ve Greko-Roman dönemini en iyi temsil eden kentlerden biridir. (Çalık Ross, 2007, passim.)

Antik kaynaklar sayesinde Arrianus ile ilgili birçok veriye ulaşabilmekteyiz bunun yanısıra epigrafik belgelerde oldukça önemli veriler sunmaktadır. Arrianus'un ünvanları, üstlendiği vasıflar, ayrıca mesleki kariyerine yönelik nitelikli bilgilere ulaşmaktayız. Örneğin; Atina'da bulunmuş olan bir yazıt sayesinde 'Lucius' önadı (praenomen) kanıtlanmaktadır. Roma'nın Baetica Eyaleti'ndeki Cordoba kentinde Artemis'e ithaf edilmiş bir şiirin Arrianus'a ait olduğu düşünülmektedir. Böylece, Arrianus'un prokonsul görevini de icra ettiğini öğreniyoruz (Sarıkaya, 2013: 330).

Arrianus'un politik kariyeri ise kısmen de olsa belgelenmiştir. Hadrianus tarafından senatoya atanmasının MS 120 dolaylarında olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen geçici olan Konsüllük dönemi MS 130 dolaylarına kadar sürmüştür. O zamanlar Arrianus MS 131-137 yılları arasında Cappadocia'da valilik yaptı. Bu süre daha fazla da olabilir. Atina'da (MS 145-146) yüksek mahkeme yargıcı olarak (arkhon) görev yaptı (Bosworth, 1972: 181, 185). Yaklaşık olarak MS 138-141 yılları arasında Arrianus'un Cappadocia valiliğinden Syria valiliğine terfi ettirildiği de ileri sürülmüştür (Syme, 1982: 204).

Kanıtlar yeterince kesin olmazken, birden fazla araştırmacı Arrianus'un Syria valisi olmasının ihtimalini ortaya atmıştır. Çünkü düşünülen genel yargı; Arrianus'un Alanlara karşı olan başarısından dolayı, Hadrianus'un onun siyasi kariyerini sadece Cappadocia valiliği ile sonlandırmayacağı yönündedir. Lukian'a ait bir metinde vali terimi geçmektedir fakat bu metinde valinin ismi yazılmamıştır. Syria'da bu terim yaklaşık olarak MS 135-150 yılları arasında kullanılmıştır. Bu tarihte Arrianus'un Cappadocia'daki başarılarının gerçekleştiği yıllara denk gelmektedir. Ayrıca MS 2. yüzyılda Cappadocia'dan Syria eyaletine terfi gibi

uygulamalarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Lukian aynı zamanda bu vali hakkında felsefe ile ilgilendiğini belirtmektedir. Biliyoruz ki Arrianus Epiktetus'un öğrencisiydi. Kesin olmamakla beraber Lukian'ın Arrianus'u kişisel olarak tanıdığını söyleyebiliriz (Harrer, 1916: 339).

Arrianus Syria'da hizmet etse de etmese de, genel yargı yüksek mahkeme yargıcı olarak görev yaptığı Atina'da emekli olduğu yönündedir. Arrianus'un emeklilik zamanında çalışmalarını daha da arttırdığı düşünülmektedir; fakat çalışmalarının kronolojisi konusunda bir hemfikirlik söz konusu değildir (Freewalt, 2013: 8).

Bu fikre karşın Arrianus yazmak için emeklilik zamanına kadar beklememiştir. Çünkü *Anabasis*'in yanı sıra *Cynegeticus*'da da yazım eylemleri gençliğinden beri devam etmiştir (Bosworth, 1972: 178).

Arrianus'un Bazı Eserlerindeki Roma Dönemi'ne Dair Önemli Notlar

Arrianus'un çalışmalarının en önemli özelliklerinden birisinin herhangi bir durumu, olayı betimlemek olduğuna değinmiştik. Bu konuda *Tactica* adlı eser, Hadrianus dönemi Roma ordusunda kullanılan kıyafetler konusunda fikir edinmemizi sağlamaktadır. Arrianus'un tanımladığı askeri manevralardan söz etmek gerekirse; eserde orduda kullanılan teknikleri ve silahları eğitim amaçlı değil genel bir gözlem üzerinden anlatmıştır. Örneğin Hadrianus'un MS 128 yılında Lambaesis'de önderlik ettiği seyahatindeki alıştırma, neşeli ve şenlikli *ludi castrenses* ya da *armatura* olarak adlandırmaktadır. Roma ordusunun tüm birimleri *armatura* alıştırmasını yapmış ve bütün askerler *armaturanın* bir biçimini öğrenmişlerdir. Özel birliğin şenlik gibi olan performanslarında yer almasına rağmen, *armatura* aynı zamanda *decurio* ya da *duplicarius* yönetimi altında, eğer süvari ise muhtemelen *exercitator armaturarum* yönetimi altındadır. Bu makamda olan kişilerde sıklıkla *evocatus* dur. Bu özel birlik, en etkili oyuncularından (askerler) ve yüksek maaşlı olmanın yanı sıra özel eğitim almış olan askerlerden oluşmaktadır. *Armatura*, tüm Roma ordusunun hepsinin asla başaramayacağı bir yeteneğin stilini yaratmak amacıyla. Arrianus'un Cappadocia armaturları ile Hadrianus'un Lambaesis armaturları arasındaki farklar vardır. Hadrianus'un Lambaesis'deki denetimi, eğitim gösterisinin aksine iki amaç gütmekteydi; ilki büyüklük; ikincisi rekabete dayalı bir gösteriydi. Arrianus'un alıştırma, neşeli ve şenlikli *ludi castrenses* için eğitilmiş birlikler içermekteydi; oysaki Hadrianus bütün lejyonun, yardımcı lejyonun (cohorts) manevralarını denetlemekteydi. Arrianus'un silahlar ve kıyafetler konusunda tanımlamalarına bakacak olursak alıştırma, eğitimden çok spor tarzındaydı.

Biniciler (süvariler) tören alanına sarı tüyleri at yelesinden yapılmış altın varaklı demir ya da bronz miğfer ve kızıl ya da koyu mavi Kimmer tuniği ile çarpıcı bir giriş yaparlardı. Sadece görüş ve nefes alış için açık alanları olan tüm başı ve yüzü kapatan miğferler kullanılmaktaydılar. Bu miğferlerin otuz tanesi ve daha fazlası yüz maskesi ile birlikte bulunmuştur; en dikkat çeken sekiz örnek Bavyera-Straubing’de ele geçmiştir. Straubing miğferlerinin dört örneği Hellenistik; diğer dördü de doğuya özgü (oriental) tiplere ayrılır. Görünen o ki, miğferlerin stil farklılıkları armaturaları ikiye ayırmıştır ve bu durum tunik rengindeki farkı açıklamaktadır. Pantolonlar, eskimiş ayrıca Partların ya da Armenialıların pantolon biçimlerine oranla bacaklara daha sıkıca bağlıdır. Biniciler bir tür *scutum* (kalkan) taşımaktadırlar; fakat ağırlık olarak daha hafif ve boyalıdır. Savaş aletleri başsız küçük demir mızraklardır; alıştırmalarda kullanmak amaçlı daha sonradan bunlar yerine daha ağır mızraklar kullanılmaya başlanmıştır. Herhangi bir darbeden korunmak amaçlı atlar aynı zamanda zırh; gözler için de alın bağı giymektedirler. Eyer kıyafetine ek olarak da yan kısımlarını kapatan kıyafete sahiptirler. Aynı zamanda Arrianus’un armaturasının en renkli ve şaşırtıcı yönü *dracones* kullanılmasıdır. *Dracones*’un tıslayan kumaşı yılan gibi süzülmemektedir. *Dracones*’un kökeni tartışmalıdır; fakat kesinlikle barbar bir kavime aittir. Atçı birliklerin armaturaları, Roma standartlarına göre farklı stillerdeki miğferler, tuniklerin farklı renklerine uyumlu olarak *dracones*lar da değişiklik göstermektedir. *Dracones*lar basitçe göstermelik değildir. *Draconarius* birliğinin taktiksel lideridir. Eğitimde olan askerler onun manevralarını takip etmektedirler. Muhtemelen MS 2. yy’ın sonlarında ya da MS 3. ve 4. yy’da *dracones*lar Roma ordusunun standart bir tipi olmuştur. Decebalus’un Dacia’lı ordusunun olduğu Traianus Sütununda betimlendiğini görmekteyiz. Arrianus eseri Roma’nın *dracones* kullandığını açıklayan ilk kaynaktır. Bahsi geçen diğer Barbar kavimlerin alıştırmalarında kullanmalarının yanı sıra büyük bir ihtimalle Hadrianus, Roma ordusuna tanıtmıştır. Bu yüzden *Tactica*’da bahsedilen bir diğer Hadrianus reformu da budur (Wheeler, 1978: 357-360).

Büyük İskender’in tarihçisi olarak bilinen Arrianus, Hadrianus döneminde imparatorun arkadaşı ve MS 131-137 yılları arasında Cappadocia’nın valisi olarak önde gelen bürokratlardan birisidir (Pelham, 1896: 625). Cappadocia’da iken, Alanlar olarak da bilinen Sarmatia’lıların akınlarını başarılı bir şekilde geri püskürtmüştür. Karşı karşıya gelme durumu, Arrianus’un kendisi tarafından alışılmadık bir şekilde güzel belgelenmiştir. Günümüze ulaşan “Alanlara Karşı Savaş Düzeni” adlı eserinde düşmanların yoğun atağına karşılık gösterdikleri ateş düzeni ile karşı çıkma konusundaki bazı düzen ve taktiklerin

detayları verilmiştir. Bu eser, Roma ordusuyla ilgilenen araştırmacılar için paha biçilemez bir maden kaynağıdır. Kitap, Cappadocia'daki yardımcı güçler hakkında eşsiz bilgiler sunar (Bosworth, 1977: 217).

Arrianus'un Alanlar ile karşılaşmasının tarihsel arka planı konusunda şimdiye kadar herhangi bir bilgi sahibi olmamamız şaşırtıcıdır. Arrianus'un kısa ya da uzun vadede yüzleştiği problemler hakkında açığa kavuşturmaya yönelik bir girişim yoktur. Arrianus'un Alanlar karşılaşmasını öğrenebildiğimiz kaynak, dostu ve hemşerisi Nikaea'dan Cassius Dio'dur. Öncelikle Alanlara karşı olan savaş ile Yahudiye'deki Bar Kokhba isyanının bastırılması eşzamanlıdır. Bu ayaklanma Hadrianus'un 18. hükümdarlık yılının sonunda Muhtemelen MS 135 yılının yazında bitmiştir. Şimdiye kadar tarihleme kabaca verilmiş olsa da en azından sözü geçen olay Arrianus'un *Periplus of the Euxine Sea (Karadeniz'in Etrafında Deniz Yolculuğu)* adlı kitabı ile uyum sağlamaktadır. Bu eser Bosporus Kralı Cotys II'nin ölümünden hemen sonra MS 131-132 yıllarında yazılmıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi bu eserin amacı, Kırım'a yapılacak olası bir sefer için Hadrianus'u hazırlamaktı. Aynı zamanda Bosporos Krallığı meselelerini düzenlemektir; fakat yine Alanlar hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Arrianus, ülkenin kuzeyi dâhil iç kesimlerindeki kabilelerden dikkatli bir şekilde tek tek bahsetmesine rağmen; Azak Denizi ve Tanais hinterlandı ve Alanların ikameti hakkında hiçbir şey söylememiştir. Eğer Alanlar Roma Cappadocia'sına çoktan bir tehdit olarak ortaya çıkmaya başlamışsa; Alanlar hakkındaki eksiklikler çok fazladır. Savaşın tarihlendirilmesi açısından Dio'nun MS 135 olarak belirttiği yıl en azından yaklaşık olarak doğru kabul edilebilir (Bosworth, 1977: 218-219)

Traianus'a Part savaşında tarihçi L. Flavius Arrianus'un hizmet edip etmediği çok yaygın bir tartışma konusudur. Bilahare Arrianus'un bizzat kendi tanıklığı ile edindiği deneyimi ile yazdığı on yedi kitaptan oluşan *Parthica* eserinin en az on tanesi Traianus'un MS 114-117 yılları arasındaki sefer dönemini konu almaktadır. Arrianus, Traianus'un hükümdarlığında komutayı ele almış; Hazar kapıları alanındaki yönetimi ve topografik tanımlama gibi deneyimlerini iki ayrı eserde toplamıştır. Alanların tarihi ile ilgili eser tam olarak ele geçmemiştir fakat bu eser ayrı monografiler olarak yayımlanmıştır; *Parthica*'nın sekiz kitabının varlığı ise bilim çevresi tarafından bilinmektedir. Eğer Arrianus MS 114 yılının olaylarını kayda aldıysa, en erken kitap VIII. kitaptır. Traianus'un siyasi faaliyetleri en geniş bir şekilde VIII. kitapta anlatılmıştır. Büyük İskender'in ölümünden; siyasi faaliyet dönemi sonu olan MÖ 321 yılına kadar geçirilen üç yılı kapsayan aralığın anlatıldığı

Haleflerin Tarihi ya da daha önce dediğimiz gibi *Büyük İskender Sonrası Olaylar* adlı kitap, *Parthica* kitaplarının 10 tane olan toplamına rakiptir (Bosworth, 1983: 265-266).

3. Arrianus'un Diğer Eserlerinden Bazıları Hakkında Bildiklerimiz

Arrianus'un basılı çalışmaları daha kolay kanıtlanabilmektedir; fakat eldeki verilerin nasıl değiştirildiği ve dağıtıldığı da önemlidir (Bosworth, 1972: 164). Arrianus, *Bithyniaca* adlı eserinde, kendisinin Nikomedia'da doğduğunu, burada eğitim aldığını ve Demeter ile Kore'nin rahipliğini yaptığını açıklayarak bu eserini memleketine hediye etmek niyetinde olduğunu belirtmiştir. Senatörlük kariyeri ile ilgili hiçbir şey yoktur; fakat Arrianus bu eserinde açık bir şekilde anavatanının tarihini yazmıştır. *Bithyniaca* çok geç bir eser değildir; fakat Photius'a göre Arrianus eseri yazmada geciktiği için bir özür borçlu olduğunu hissetmiştir. Yazma girişiminde bulunduğu andan itibaren, anavatanının tarihine gönlünü koymuştur; fakat eserin hazırlık süreci ve kendi eksikliklerinden dolayı, eseri derlemenin süresi uzamıştır. Arrianus'un eksiklikleri büyük olasılıkla stilistik değildir, daha öncesinde *Anabasis*'de Yunan harfleri üzerindeki egemenliğinden ötürü kendini övmüştür (Bosworth, 1972: 179). Dolayısıyla er ya da geç olsa da tarihinin kendi memleketi ile ilgili yazdığı paha biçilmez bir eser ortaya çıkmıştır.

Bithyniaca Arrianus'un dördüncü tarihi kitabıdır. Çünkü Arrianus kitabın önsözünde Büyük İskender, Dion ve Timoleon'nun biyografilerini çoktan yazdığını dile getirmektedir. (Bosworth, 1972: 179-180). Dolayısıyla kronolojik olarak dördüncü kitap sıralamasını almaktadır.

Arrianus'un, Büyük İskender'in biyografisini; *Bithyniaca* daha ortaya çıkmadan önce yayınladığını kabul etmeliyiz. Çok büyük bir zaman farkı olduğu düşünülemez. Çünkü Arrianus, açık bir şekilde *Bithyniaca*'nın ana eseri olduğunu ve *Anabasis*'in ana eserin hazırlık süreci sırasında ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu yüzden Arrianus'un *Anabasis*'i diğer eserlerine oranla, senatörlük kariyerinden önce, hayatının daha erken dönemlerinde yazdığını düşündürmektedir. *Bithyniaca* çok sonra yazılmış olamaz. Arrianus'un henüz senatoya girmediklerini gösterecek bir kanıt olmamasına rağmen; *Bithyniaca* üzerine *πατρις* olarak vurgu yapılmıştır ve eyalet ile kimlik olarak yakınlığı konusunda, kendisini esasen Roma senatörü olarak henüz düşünmediğini göstermektedir. Arrianus'un kalan diğer eserleri tarihlendirilemez. *Parthica*'nın ve *Büyük İskender Sonrası Olaylar*'ın parçaları günümüze ulaşmıştır ve bunlardan ikisi de ana eserlerdir ve *Bithyniaca*'dan sonra oluşturulmuştur; fakat bu eserleri tam anlamıyla tarihlendirmek için herhangi bir kanıt yoktur. *Parthica*'nın son

kitabında (on yedinci kitap) Hatra'nın kuşatılmasını betimlediğinden kronolojik olarak Traianus'un siyasi faaliyet döneminin ötesine gidemeyeceği bilinen bir gerçektir. Lucius Verus ve Avidius Cassius'un Part savaşı ile ilgili ise herhangi bir açıklama yoktur. Bu yüzden Parthica adlı eserin tarihi için MS 165 yılı bir *terminus ante quem*'dir, fakat bu durum oldukça geniş bir sınır belirlemektedir. Eser, sonraki otuz yıl içinde neredeyse herhangi bir zamanda oluşturulmuş olabilir. *Büyük İskender Sonrası Olaylar* adlı eserine gelince herhangi bir varsayım bile yoktur (Bosworth, 1972: 180-181).

Arrianus, büyük tarihçileri zarif ve etkili bir biçimde taklit etmiştir. Herodot, Thukydides fakat çoğunlukla Xenophon'u farklı yollarla taklit etmeyi seçmiştir. Sadece *Anabasis*'de değil aynı zamanda *Epiktetos*, *Tactica* ve *Cynegeticus*'da da onu anımsamıştır. Açık bir şekilde görülüyor ki Arrianus'un yaşamı boyunca sevdiği ve eğlendiği konu olan avcılık *Cynegeticus*'da işlediği en kişisel konudur. Avcılık üzerine beş yüz yıl önce yazılmış olan en iyi el kitabı Xenophon'un *Cynegeticus*'udur. Bu eser Arrianus'un döneminde klasik sayılan, MS 2. yy yunan asillerinin eserlerinin en iyilerindendi. Harflerin rönesansı ortaya çıkmıştır ve Arrianus da bunu örnek olarak görüp taklit etmiştir. Hal böyle olunca Arrianus'un gözünde bu eser mükemmeldir, fakat temelde eksiktir: Xenophon'un açıklamalarına göre olan avcılık uygulamaları, Arrianus'un dönemine uymuyordu. Traianus, Hadrianus ve etraflarındaki soylu kişiler avcılık yapmaktan oldukça memnundu, fakat onlar at sırtında ve klasik dönemde bilinmeyen kelt köpekleri olan *vertragi* ile ava çıkıyorlardı. Xenophon'un erkeklerin avcılığı ile ilgili kesin açıklamalarına gelirse; avcılık, yürüyerek ve ağ, kapan, demir diken kullanılarak yapılandı. Bu sayılanlar Arrianus ve arkadaşları için kullanışsız olmaktaydı. Böylelikle Arrianus kendi çağına ve alıştırmalarına uygun olarak bir bilimsel inceleme görevini yapmaya başlamıştır. Arrianus klasik atalarını tamamen reddetmedi; sadece Xenophon'un bilimsel incelemesini kendi eserine harmanlamayı ve tamamlamayı seçmiştir. Böylelikle klasik döneme yeni bir hayat vermiş olup klasiklik prestiji için kendi bilimsel incelemesini sağlama almıştır (Stadter, 1972: 157-158).

Arrianus'un filozof yönünü ortaya koyan eseri de Epiktetos'un öğretilerini yazdığı el kitabı *Enchiridion* adlı eserdir. Epiktetos hiçbir şey yazmamıştır ve de biz her şeyi onun ismi altında, öğrencisi olan ve filozofların söylevlerini yazan, tarihçi Arrianus (Lucius Gellius'a Arrianus'dan Mektuplar) tarafından yazılmış el kitabından öğreniyoruz. Bu söylevler sekiz kitapta şekillenmiştir; fakat günümüze ulaşan *Epiktetos Tartışmaları (Epichtaeton diatribai)* başlığı altında dört adet kitap vardır. Simplicius, *Enchiridion*'un üzerine yaptığı yorumlarda bu eserin aynı zamanda Epiktetos'un söylevlerinin en yararlı, gerekli ve insan zihninin

hareketlerine en iyi uyarlanabilen, felsefi söylevlere sahip olduğunu düşünen, Arrianus tarafından bir araya getirildiğinden bahsetmektedir. Simplicius'un bir başka dikkat çektiği nokta ise; *Enchiridion*'un içeriği neredeyse büsbütün bulunmuştur. Filozofların özenli yaşamının olayları ne çok fazladır ne de dikkat çekicidir; fakat bu çalışmanın korunmuş olmasına sevinmeliyiz. Çünkü Epiktetos'un ne tür bir insan olduğuna dair bilgilerimize bu sayede sahip olmaktayız (Long, 2004: 2).

Arrianus'un tarih yazımı üzerine yaklaşımları, *Anabasis*'e göre *Indica*'da daha açıktır. Öncelikle *Indica*'yı incelersek; Indica iki bölümden oluşmaktadır. Hindistan'ın tasviri ve komutan Nearchus'un Hindistan'dan Pers İmparatorluğu'na seferi. **İlk kısımda** Arrianus, kaynak için Nearchus ve Megasthenes'i seçmiştir. Bu seçimdeki sebebi olarak da ikisinin de saygıdeğer tanınmış kişiler olmasıdır. Aynı şekilde, Hindistan'ın büyüklüğü konusunda diğer yazarlardansa Eratosthenes'e güvenmiştir. Bunun sebebi Eratosthenes dünya coğrafyası gibi konularla ilgilenmiştir. Eserde Megasthenes'in ismini on iki, Nearchus'un ismini dokuz kez ve yorum farklılıklarını iki kez belirtmiştir. Ayrıca Cteisas ve Onesicritus'un mantıksız konuştuğundan bahsetmiştir. Yaygın olan fikirleri Eratosthenes'in bahsettiklerinde daha az doğru olması konusunda eleştirmektedir (Hammond, 1999: 239). **İkinci kısım**, tarihsel biçimdedir. Yunan yazarlar, geçmişin kaydını insanların sözlerini ve eylemlerini içermesi olarak düşünmekteydi. Bu Homer'den Arrianus'a kadar bilinen bir gerçektir. Yazarlar, bu yüzden hem hikâye hem de konuşmalar şeklinde bir yazın türü ortaya koymaktaydı. Sonrakiler ise bazen dolaysız anlatım bazen de dolaylı anlatım şeklinde olmuştur. Hatta Diodorus gibi sıkıcı bir evrensel tarihçi bile iki formu da kullanmıştır. Trogus ise, sadece dolaylı anlatımı kullanan ve Sallust ve Livy'nin tarih kitaplarındaki dolaysız anlatımlarını ayıplayan oldukça sıra dışı bir yazar olmuştur. Bu yüzden Arrianus "Nearchus'un açıklamalarını takip etmek" dediğinde, Arrianus, kendi düşüncelerini Nearchus'un ağzından çıkıyormuş gibi söylemediğine; sözleri ve eylemleri içeren durumları Nearchus'un gözünden açıkladığını belirtmektedir. Genel olarak bu durum kabul edilmiştir. Hatta Arrianus'un *Anabasis*'deki konuşmalarına güvenmeyen Brunt bile şunu dile getirmiştir: "Kimse, Indica'daki diyalogların Nearchus'un kendisine ait olduğunu düşünemez" (Hammond, 1999: 239-240).

Sonuç olarak, bu çalışmayla beraber Arrianus'un doğumundan ölümüne kadar olan süre boyunca yaptığı faaliyetler, yaşadığı olaylar ve yazdığı eserler üzerine bilgi derlemesi yapılmasıyla, eserlerinde Roma arkeolojisi bağlamında nelere ulaşabileceğimiz ortaya çıkmıştır. Arrianus'un eserlerinde, kendi dönemi sırasında yönetici olan Roma imparatorları

ve öncesinde Büyük İskender ile ilgili siyasi ve tarihi gelişmeler hakkında edindiğimiz bilgiler sayesinde dönemi yorumlayabilmekteyiz. Ayrıca bu bilgiler ışığında Arrianus'un iyi bir komutan ve yönetici kişiliği ile karşılaşmaktayız. Arrianus'un öykündüğü antik yazar Xenophon'un eserlerinin Arrianus üzerindeki etkisini hissederek kendisinin tarih yazmada izlediği metodun kaynağını görebilmekteyiz. *Anabasis* adlı eseri ile Büyük İskender'in siyasi faaliyetleri, *Büyük İskender Sonrası Olaylar* adlı eseri ile Büyük İskender'in halefleri, *Tactica* adlı eseriyle Hadrianus dönemi ordu düzeni ve kıyafetleri, *Parthica* adlı eseriyle Traianus'un siyasi faaliyetleri, *Indica* adlı eseriyle Hindistan'ın coğrafyasını, geleneklerini ve Nearchus'un Pers'lere yaptığı seferi, *Bithyniaca* adlı eseri ile Bithynia tarihi, *Alanlara Karşı Yapılan Savaş Düzeni* adlı eseri ile Alanların bozguna uğratılması, *Karadeniz'in Etrafında Deniz Yolculuğu* adlı eseri ile bölgenin coğrafyası hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır. Bu çalışma ile Arrianus'un eserleri hakkında bilgi edinilmiş ve eserler içerik bakımından incelenmiştir.

Eserlerin kronolojisi konusunda modern araştırmacılar arasında bir çatışma söz konusu olsa da bu çatışmaların konu olduğu çalışmalar incelenerek mantıklı bir kronolojik sıralama yapılmıştır. Bu kronolojinin önemi olayların tarihi açısından yadsınamaz büyüklüktedir. Bu yüzden elimizden geldiğince bütün gerçekliğiyle Arrianus'un eserlerinin ve eserlerinde geçen olaylar kronolojik bir temele oturtularak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bosworth, A. B. 1972, "Arrian's Literary Development". *The Classical Quarterly*, Vol. 22 No. 1: 163-185.
- Bosworth, A. B. 1977, "Arrian and the Alani". *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 81: 217-255.
- Bosworth, A. B. 1983, "Arrian at the Caspian Gates: A Study in Methodology". *The Classical Quarterly*, Vol. 33 No.1: 264-276.
- Bosworth, A. B. 1988, *From Arrian to Alexander: Studies in Historical Interpretation*. Oxford: Oxford University Press.
- Chinnock, E. J. 1889, *Arrian, The Anabasis of Alexander; or, The History of the Wars and Conquests of Alexander the Great Literally Translated, With a Commentary From The Greek of Arrian The Nicomedian* (Çev: E. J. Chinnock). London: Hodder & Stoughton Publishers.
- Çalık Ross, A. 2007, *Ancient Nicomedia*. İstanbul: Delta Yayınları.
- Dansey W. 1831, *Arrian, Arrian on Coursing: The Cynegeticus of the Younger Xenophon* (Çev: W. Dansey). London: J. Bohn.
- Falconer, W. 1805, *Arrian, Arrian's Voyage Round the Euxine Sea* (Çev: W. Falconer). Oxford: S. Collingwood Printer.
- Freewalt, J. 2013, *Arrian of Nicomedia: Greco-Roman Philosopher, Soldier, Statesman, and Historian*. Charles Town: American Military University.
- Hammond, N. G. L. 1999, "The Speeches in Arrian's *Indica* and *Anabasis*". *The Classical Quarterly*, Vol. 49 No.1: 238-253.
- Harrer, G. A. 1916, "Was Arrian Governor of Syria?". *Classical Philology*, Vol. 11, No. 3 338-339.
- Pelham, H. F. 1896, "Arrian as Legate of Cappadocia". *The English Historical Review*, Vol. 11, No. 44, 625-640.
- Robson, E. I. 1967, *Arrian, Anabasis Alexandri Books I-IV in Two Volumes I* (Çev: E. I. Robson). London: Harvard University Press.
- Sarıkaya, S. 2013, "Arrianus'un 'İskender'den Sonraki Olaylar – *Historia Successorum Alexandri*' Adlı Eseri". *CEDRUS*, Volume I: 329-345.
- Stadter, P. A. 1976, "Xenophon in Arrian's *Cynegeticus*". *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, Vol. 17, No. 2: 157-167.
- Syme R. 1982, "The Career of Arrian". *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 86: 181-211.
- Wheeler, L. E. 1978, "The Occasion of Arrian's *Tactica*". *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Vol. 19, No. 4, 351-365.